

u *-ački* ima mnogo šire odnosno značenje (*jahačke hlače* uz *jahaće čakšire*, *jahačke trke*, *jahački sport*, *jahački klub*), sufiks *-ači* izriče samo namjenski odnos (ne može se zamijeniti *pisači stroj* sa *pisački* ili *tipkački stroj*, *spavaća soba* sa *spavačka soba*, *jedaća prostorija* s *jedačka prostorija*): kod sufiksa *-ači* se izražava odnos i namjena prema radnji, dok je kod *-ački* odnos mnogo širi i općenitiji, tj. kod njega se gotovo namjena i ne ističe, premda sekundarno u sintaksi može i namjena biti vidljiva kao imanentni dio općenitog odnosa (tip *crtački pribor*, uz paralelni *crtači pribor*). Općenitost odnosa najbolje dakako nosi osnovni sufiks *-ski* od kojega je *-ački* i izveden.

Valentin Putanec

LINGVISTIČKA BAŠTINA U SVJETLU DIJALEKTIKE

Dubravko Škiljan:

»Dinamika jezičnih struktura«,
Zagreb, 1976.

Naša izvorna općejezikoslovna literatura nije osobito bogata. Tom složenom i navlastito u našem stoljeću razgranatom području znanstvenih zanimanja u nas je do sada posvećeno nekoliko zbornika i tek nekoliko knjiga (npr. Ranka Bugarskog »Jezik i lingvistika« i »Lingvistika o čoveku«, »Pravci u lingvistici« Milke Ivić, uz nekoliko prijevoda stranih autora). Tu prazninu zacijelo će, u stanovitoj mjeri, ispuniti nedavno izašla knjiga Dubravka Škiljana »Dinamika jezičnih struktura«. Budući da je riječ o djelu mladog lingvističkog pisca (rođenog 1949), autora čije smo radove zadnjih nekoliko godina dosta često susretali na stranicama mnogih naših časopisa, smatramo da je korisno upozoriti na ovu knjigu i temeljitije raspraviti ono što nam je u njoj ponuđeno.

Knjiga »Dinamika jezičnih struktura« u stvari je Škiljanova disertacija koju je, pod naslovom »Lingvistika i dijalektika«, obratio na početku prošle godine. Knjiga je razdijeljena u pet odjeljaka: 1. *Uvod* (str.

7—22), 2. *Tragovima dosadašnje lingvistike* (str. 23—73), 3. *U potrazi za novom lingvistikom* (str. 75—126) i 4. *Zaključak* (str. 127—138). Peti dio — *Dodaci* — sadrži bilješke, literaturu i indeks imena (str. 139—164).

Uvod je s jedne strane pristup širokoj problematici jezičnog fenomena, a s druge utiranje puta kojim će ići glavnina autorovih razmatranja. Pošavši od općeprihvaćene spoznaje da je jezik osnovno sredstvo ljudske komunikacije, Škiljan ustvrđuje da starosti veze jezika i čovjeka odgovara starost čovjekova zanimanja za jezik. Ali ta zanimanja nisu tekla pravocrtno. Niz »revolucija« i potencijalnih početaka označava njihov razvoj. Uvjeren da je i današnji jezikoslovni trenutak iznimno važan za budući razvoj jezikoslovlja, Škiljan nalazi »da je nužno ukoliko promotriti dosadašnju uzburkanu povijest jezičnih istraživanja, kako bismo pokušali uočiti pravilnosti u njihovu razvoju i naslutiti eventualne pravce budućeg kretanja« (str. 9). Slikovito nazvavši dosadašnji razvoj lingvistike *dijalektičkom spiralom* odmah u početku omeđuje on vremenski problemsko polje svojih zanimanja. Središte njegovih zanimanja bit će jezikoslovno 20. stoljeće. (»Dakako, razvitak lingvistike do početka 20. stoljeća prikazan je ovdje sasvim shematski i u najgrubljim crtama i samo utoliko ukoliko su njegove karakteristike bitno odredile lingvistiku našeg stoljeća«, str. 10—11). Namjera mu je, k tomu, upozoriti na slabe točke jezikoslovlja našeg stoljeća iz kojih izlazi da se *upravo danas* javlja potreba za novim putom u jezikoslovlju. U tom kritičkom prevrednovanju bolje od ostalih nije prošao ni strukturalizam. Prema Škiljanovu sudu i on je, kao i većina jezikoslovnih proučavanja do sada, uz rijetke iznimke, u nedovoljnoj mjeri posvećivao pozornost bar dvjema komponentama ljudske jezične djelatnosti: 1. njezinoj unutarnjoj dinamici i 2. njezinoj isprepletenosti s ostalim oblicima čovjekova djelovanja i izvanjezične zbilje. Zaključak je: »Prema tome, dosadašnji lingvistički strukturalizam u svojoj je osnovi nedijalektičan« (str. 16).

Tako smo stigli na sam prag Škiljanovih polazišta. On, naime, *jezični fenomen želi promatrati dijalektički*. Ovakvu motrištu temelje nalazi u nekolikim činjenicama: Jezična je djelatnost, uz to što je društveni fenomen u sociološkom smislu, i jedna od odlika čovjekove društvene prakse. Njen inače vrlo složen odnos prema komuniciranoj zbilji i univerzumu dijalektički je. Tako uočen i imenovan odnos iziskuje i drugačiji — *dijalektički pristup jezičnoj djelatnosti* koji, za razliku od npr. klasičnog strukturalizma (Škiljanov termin), »omogućuje da se jezični fenomen objasni u svom totalitetu i u svojoj punoj dubini; on međusobno povezuje do sada izolirane oblike lingvističkih istraživanja u cjelini i mnogome proširuje djelatno područje lingvistike« (str. 22). To iziskuje *dijalektičku reinterpretaciju lingvističke baštine* i izdvajanje onih njezinih tekovina koje bi mogle biti na korist tako (dijalektički) koncipiranoj lingvističkoj budućnosti.

(Namjerno smo ovdje ostavili po strani neka uvodna pojmovna razgraničenja. Čini nam se da su ona, uz neke Škiljanove inovacije i reformulacije, otprije dostatno poznata. Npr. relacija jezik-govor, odnos plana izraza i plana sadržaja, pojam jezične djelatnosti i još neka.)

Reinterpretaciji je posvećeno cijelo 2. poglavlje *Tragovima dosadašnje lingvistike*. Premda je svrnut pogled i na neka ranija imena i razdoblja u razvoju jezikoslovne misli (isp. 2. 1. *Predsaussureovsko razdoblje i novija nestrukturalistička lingvistika* gdje su ukratko prikazana Descartesova, Humboldtova i mladogramatičarska shvaćanja jezika), temeljito i kronološki dosljedno raspravljanje strukturalističkog jezikoslovlja počinje prikazom rada Ferdinanda de Saussurea, kamena-međaša suvremenog jezikoslovlja (isp. 2. 2. *Ferdinand de Saussure i njegovi nasljednici*). Konceptija izlaganja istraživanja i nazora glavnih protagonista i školâ jezikoslovnog dvadesetog stoljeća (a izloženi su ukratko stavovi pripadnika ženevske škole, pariškoga lingvističkog kruga i srodnih strujanja, te glosematičara, američkih deskriptivista, generativnih gramati-

čara, sovjetskih jezikoslovaca i zapadnih »lijevih« strujanja) vrlo je jednostavna: prvo su izložene osnove učenja nekog jezikoslovnog pravca, škole ili jezikoslovca, potom slijedi sažet kritički prikaz nedostataka i pozitivnih postignuća određene jezikoslovne teorije.

Ostajući do kraja vjeran ovakvom svom pristupu dao je Škiljan, zapravo, svoj vodič kroz strujanja strukturalistički usmjerenog jezikoslovlja. Iako izrijekom (u 207. bilješci) veli: »Želio bih još jednom naglasiti da su sve izvršene analize nužno shematične i da nisu iscrpne već samo ističu onu problematiku koja mi se činila bitnom za ovu temu«, moramo reći da u ovom dijelu ne smeta ni kraćina ni shematičnost pregleda. Često više zasmetaju ponavljanja poznatog što raspravi ove vrste gotovo da ne pristaje jer ona nije samo jedan od mogućih uvoda ili pristupa jezikoslovlju, kakvih je danas uistinu mnogo. Namjere su piščeve, vidjeli smo, znatno drukčije. U tom su dijelu, uostalom, u bilješkama, uz djela autora o kojima je riječ, najčešće spominjane dvije knjige: »Pravci u lingvistici« Milke Ivić i »Jezikoslovlje dvadesetog stoljeća« Georges Mounina. Taj gotovo slučajan podatak samo posvjedočuje izrečenu tvrdnju. Raspravljanja i sadržaj ovog poglavlja od *vademekuma* strukturalističkog jezikoslovlja odvajaju samo već spominjani kritički intonirani završeci pojedinih odjeljaka koji nas neprestano podsjećaju na namjeru i cilj zbog kojih se Škiljan upustio u ova pretresanja poznatog. Da toga nije, svrha ovog upoznavanja s poznatim ostala bi nam potpuno zagonetnom.

Složimo li se da u jezikoslovnim raspravljanjima možemo, bar načelno, razlikovati dva stvaralačka vida (od kojih se prvi očituje u novom prezentiranju otprije poznatih rezultata, dok je drugi usmjeren prema otkrivanju i uočavanju novih elemenata o jezičnom fenomenu), bez poteškoća ćemo utvrditi da je prvi od njih pretežitije prisutan u netom prikazanu poglavlju. Druhom tipu pripadaju razmatranja iz trećeg poglavlja *U potrazi za novom lingvistikom*. Uz ranije i na drugim mjestima očitovano

poznavanje jezikoslovnih zbivanja Škiljan ovdje otkriva svoje mogućnosti u uočavanju i raspravljanju ključnih teoretskih problema suvremenog jezikoslovlja. Prvi dio ovog poglavlja posvećen je podosta opširnu raspravljanju odnosa jezika i mišljenja s jedne i jezika i zbilje s druge strane, te nastavku raspravljanja o važnosti jezične djelatnosti kao oblika stvaralačke društvene prakse i, posebno, o oblicima i granicama stvaralačkog u jeziku (usp. 3. 1. *Jezik, mišljenje, stvarnost*, 3. 2. *Jezik kao praxis* i 3. 3. *Jezik kao poiesis*). Svjestan činjenice da se raspravljanje odnosa jezika prema mišljenju nalazi zapravo negdje na razmeđu jezikoslovnih i filozofskih razmatranja (na osnovi se tog odnosa i povlači granica između idealistički i materijalistički orijentiranih jezikoslovaca), Škiljan u svom nastojanju da otkrije dinamičke i dijalektičke zakonitosti nužno na trenutke izlazi iz usko jezikoslovnih okvira na područje marksističke filozofije. Pored toga, prenoseći naglasak sa statike na dinamiku spomenutih odnosa, ne smeće s uma ni njihovu statiku. Izrije kom i veli da su »upravo ove karakteristike jezičnog sustava — njegova istovremena dinamika i statika i njegov golem broj elemenata viših razina izgrađen na sasvim malom broju elemenata nižih razina — uvjetovale ... činjenicu da je jezik najpogodnije sredstvo komunikacije o izvanjezičnom univerzumu« (str. 81). Jezična djelatnost — jezik služi, dakle, čovjeku za ostvarivanje njegove komunikacijske prakse. U tom procesu sudjeluju (najmanje) četiri varijable: jezik, govor, izvanjezični univerzum i komunicirana zbilja. (Prve dvije su predmeti jezikoslovnog opisa, druge dvije se u ovo raspravljanje uvode kao konstrukti.) Izvanjezični univerzum i komunicirana zbilja pokazuju da je jezik u svojoj osnovnoj (komunikacijskoj) funkciji *oruđe društvene prakse* komunikacija je po svojoj naravi društvena, podrazumijeva bar dvojicu sugovornika!). *Dijalektički usmjereno ispitivanje jezičnog fenomena mora tu činjenicu uzeti za jednu od svojih glavnih preokupacija*. Iz rečenog, međutim, nikako ne bi bilo točno zaključiti kako je jezik u komunikaciji to-

liko instrumentaliziran da su u njemu isključene mogućnosti stvaralaštva. One su ovdje samo uuekoliko svedene na manju mjeru i uže omeđene. Kao što će reći u zaključku: »Jezična kreativnost je sposobnost jezika da se prilagođuje neprestano novim potrebama komunikacijske prakse, potrebama što ih uvjetuju stalne promjene u univerzumu, izazvane jednim dijelom i same djelovanjima raznih oblika čovjekove prakse« (str. 131).

Drugi dio poglavlja (navlastito 3. 4. *Semantika* i 3. 6. *Lingvistika i semiologija*, ali i 3. 5. *Plan izraza*) najbolje i najpotpunije odražava Škiljanova jezikoslovna zanimanja: zanimanja za semantičku problematiku. Želja mu je *semantiku premaknuti s margina jezikoslovnih raščlambi u njihovo središte*. U tom mu je uistinu na korist dobro poznavanje dosadašnjeg razvojnog puta semantike (stajališta i radovi Ogdena i Richardsa, Ullmanna, Hjelmseva, Chomskog, T. De Maura i drugih). Njegov pristup prema toj tradiciji u biti je afirmativan. U kritici njezinih stajališta nije rušitelj s namjerom stvaranja novog pod svaku cijenu, nego umjeren i razborit kritik koji štiti da i u načela kojima optira »treba uključiti sva pozitivna dostignuća dosadašnje lingvistike i upotrijebiti ovdje sve postupke koje je ona izgradila« (str. 120). Dostaje i njegova vizija semantike i metodologije semantičkih raščlambi. Eventualna praktična primjena ponuđenih modela bila bi, naravno, najbolji dokaz valjanosti i osnovanosti postavljene teorije, životnosti i utemeljenosti njenih načela. Raspravljanja o njoj bez toga bila bi nužno hipotetička i neplodna. Isto, ali u manjoj mjeri, vrijedi i za semantičko nazivlje koje Škiljan ovdje zagovara. Ono, kao što i sam priznaje, nije sasvim novo: »Bilo bi preuzetno i na ovom stupnju istraživanja nepotrebno izmišljati novu terminologiju, pa ću se zadržati u okviru dosadašnje, pridružujući joj vlastite definicije. Jedna buduća dijalektička semantika zahtijevat će, daka ko, i veće terminološke zahvate« (bilj. 277).

Zaključak je dvoje: 1. sinteza izvršenih ispitivanja (4. 1. *Sinteza istraživanja*) i 2. sažet prikaz mogućih budućih jezikoslovnih

smjernica koje iz ovog razmatranja izlaze (4. 2. *Perspektive*). S mnogim od zaključnih uopćavanja moguće se složiti. Pogotovo s konstatacijom da je u knjizi dan »tek prvi, pristupni model jedne dijalektički zasnovane lingvističke analize« usprkos činjenici da se njeni obrisi ne ocrtavaju podjednako jasno na svim područjima o kojima je u knjizi riječ. Dijalektičko promatranje jezičnog fenomena i izvanjezičnog univerzuma (oslonjeno na plodonosnu i u mnogočemu dalekosežnu misao klasika marksizma i usustavljeno) jednom će, svi su izgledi, postići određene rezultate. Opravdan je i optimizam koji zrači iz naznačenih perspektiva. Iz njihovih i praktičnih i teoretskih posljedica.

Prije završne riječi potrebno je primjedbama izrečenim u prikazivanju knjige do sada, cjelovitosti radi, dodati još neke. Prva od njih odnosi se na neravnomjernu zastupljenost spoznaja raznih jezikoslovnih tradicija. Osjetno preteže razmatranje autoru i inače bliskih tekovina francuskog i američkog jezikoslovlja, uz nešto talijanskog. Rusko je jezikoslovlje istina zastupljeno s nekoliko imena (Reformatskij, Zvegnicjev), ali je stvarno temeljito prikazan samo jedan jezikoslovac (Reformatskij). Bogata njemačka jezikoslovna tradicija ovdje je najlošije prošla. Ako smo dobro uočili, zastupljen je djelom samo Walther von Wartburg, po općoj orijentaciji blizak više desaussureovskoj negoli njemačkoj jezikoslovnoj baštini. O nekim jezikoslovnim nazorima (npr. Hermannna Paula i Wilhelma von Humboldta) doznajemo ono i onoliko koliko nam pružaju i neki standardni pregledi razvoja jezikoslovne misli.

Donekle iznenađuje i podatak da u popisu upotrijebljene literature nema nekih djela u kojima bi autor, nedvojbeno, našao dosta inspirativnog u izgradnji svog polazišta, npr. »Friedrich Engels als Linguist«, Berlin, 1973. Nema ni u nas sastavljene panorame Marxovih, Engelsovih i Lenjinovih mišljenja »O jeziku«, Beograd, 1970. Njoj bi ovdje svakako moralo biti mjesta.

Uvjerljivost raspravljanja na nekim mjestima (npr. u odjeljku o semantici), usprkos

prvenstveno teorijskom karakteru ovog rada, znatno bi povećao po koji dobro izabran primjer.

No, i pored rečenog, mislim da smo ovom knjigom dobili djelo koje će doprinijeti unapređenju naše jezikoslovne misli. U njemu će, pored stručnjaka općejezikoslovnog usmjerenja, korisnih poticaja naći i kroatisti za svoje radove.

Marko Samardžija

PRILOZI S VIII. KONGRESA JUGOSLAVENSKIH SLAVISTA

Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1977.

Napokon se pojavio, pod naslovom PRILOZI, zbornik referata s VIII. kongresa jugoslavenskih slavista koji je održan u Zagrebu od 21. do 25. svibnja 1975. Zbornik sadrži većinu referata koje su na Kongresu pročitali slavisti iz Hrvatske.

U ovom ću se prikazu, razumljivo, ograničiti na priloge s područja lingvistike (njih je 15 od ukupno 19) i reći ukratko nešto o svakome od njih onim redom kojim su u zborniku tiskani.

U referatu KULTURA GOVORA I SREDSTVA MASOVNIH KOMUNIKACIJA, kojomu je bio povod 50. obljetnica Maretićeva jezičnog savjetnika, komentira Vladimir Anić relativno bogatu tradiciju jezičnih savjetnika u Hrvata. Ističe, međutim, da su se dosadašnji savjetnici gotovo isključivo bavili pogreškama u novinskim člancima, oglasima, javnim natpisima i sl., a zapostavljali jezik »izvornih književnih djela, naučnih studija, književne esejistike i zakonskih tekstova«. Osim toga, zapostavljena je s tog stanovišta i »temperamentna esejistika« lijeve inteligencije koja je obogatila naš rječnički fond, a nekim riječima promijenila značenje ili dala dotad nepoznate značenjske nijanse (npr. riječima: klasa, historija, masa, revolucija itd.).

U današnjim se prilikama jezičnim savjetodavcima i lektorima postavljaju novi zadaci koji su vezani uz nagli prodor govornog jezika u sredstva javnih priopćavanja. Naime, spomenuti prodor naša normativa nije sprem-